

SÓFÁR

ב"ה

5786. kisleév XXVIII. évfolyam 5. szám 2025.december ★ A Nyíregyházi Zsidó Hitközség lapja

Kép forrása: internet, tszk.pl

*A közelgő polgári újév alkalmából
minden kedves Olvasónknak
sikerekben gazdag boldog újévet kíván
a Sófár szerkesztősége*

Szukot Nyíregyházán

Szukoti sátor a nyíregyházi zsinagóga udvarán

A Hitközség, csakúgy, mint minden évben, idén is megünnepelte a *szikeszt* (errefelé askenázi kiejtéssel régebben így nevezték ezt az ünnepet), a három zarándokünnep egyikét. A zarándokünnepken, amikor még állt Jeruzsálemben a Templom, szent kötelessége volt a zsidó embernek, hogy Jeruzsálemben zarándokoljon, és áldozatot mutasson be a Templomban. A *szukot*, vagy *szikesz* a sátrak ünnepe, azaz a sátoros ünnep. Eredetileg a terménybetakarítás és a szüret ünnepe volt, aztán az idők folyamán a pusztai vándorlás emlékünnepevé alakult át. Eredeti tartalmára emlékeztetnek a sátrak, amelyek korábban azok a kunyhók voltak, ahová szüret idején a falvakból a lakosság a szőlőkbe költözött. A sátorszimbólum továbbra is megmaradt, csak a jelentése változott. Az ünnep *tisri 14-én* este kezdődik, ez a nap a polgári időszámítás szerint az idén szeptember 25-re esett. Az első két nap főünnep, a hetedik, a *sájne rábe*, a segítségkérés napja és a nyolcadik, a *smini áceresz*, a zarándokünnep utolsó napja is főünnep. A köztes napok a félünnep. A kilencedik nap a Tóra örömmünnepe. Ekkor fejeződik be, és kezdődik újra a Tóra fejezeteinek az olvasása.

Ez az ünnep rendkívül gazdag a szimbólumokban. Arra emlékeznek a zsidók, hogy őseik a pusztai vándorlás negyven éve alatt sátrakban laktak. Ezért készítenek az ünnepre sátrat, deszka oldalú, náddal vagy sással fedett ideiglenes építményt, amelynek a mennyezete ritkás, hogy a csillagok beakadályozhatatlanok. A sátor belseje csupa dísz és ékesség. A bejárathoz vendég-táblát helyeznek, hogy a vendégek odataláljanak. A legenda szerint *szukot* ünnepén utódaik sátrát felkeresik az ősök, Ábrahám, Izsák és Jákob, továbbá József, Mózes, Áron és Dávid király. Szokás a közösség ilyen nevű tagjait felköszönteni egy kis *kiddussal*. A *szukot* szimbólumai közé tartozik egy sajátos ünnepi csokor, amely pálmalevélből, mirtusz és fűzfaágból, és egy *eszrog-citrus medica* nevű gyümölcsből áll. Egyes közösségekben az *eszrogból* az ünnep elmúltával lekvárt főznek, amit *svát* hónap 15-én szokás elfogyasztani.

A Tóra örömmünnepe napja, a *szimchat Tóra* az új Tóra-év kezdete: miután a Tórát heti szakaszokra osztva az év szombatjain az elejétől a végéig felolvasták a zsinagógában, ezen a napon a felolvasás előlről kezdődik, mégpedig örömteli istentisztelet keretében. A frigszekerényből kiemelik a közösség tulajdonában lévő összes tóratekereset, ezeket a zsinagógában körmeneteken körbehordozzák. A gyermekek díszes zászlócskákkal kísérik a menetet. Ennek az ünnepnek a jellemző eledele a káposzta, különböző módon elkészítve. Szokás az újév beköszöntő estéjétől *szimchat-Tóra* délelőttjéig, amikor a családfő áldást mond a kalácsra, annak darabkáit szétosztásuk előtt mézbe mártani.

Glück Gábor

Forrás: Herbst-Krausz Zorica: Régi zsidó ételek

Hanukkai szokások

Ez az ünnep a fények ünnepe. A legfőbb esemény az esti gyertyagyújtás mind az otthonokban, mind a zsinagógában. A hanukkai gyertyatartó, a *hanukkia* nyolc karján egy-egy gyertya foglal helyet. Egy további helyen, általában a *hanukkia* közepén elhelyeznek egy kilencedik gyertyát, ez a *samesz*, azaz a *szolga* gyertya.

hanukkia

Ezzel gyújtják meg a többi gyertyát. Minden este eggyel több gyertyát gyújtanak, míg végül a Hanukka nyolcadik estéjén mind a nyolc gyertya világít. A gyertyagyújtás előtt és után áldást mondanak. A gyertyatartót az utcai ablakba szokás helyezni, hogy az arra járók láthassák a szabadság fényeit.

Izraelben távfutók mennek Modiinba, ahonnan a makkabeus szabadságharc elterjedt az egész országban. Az ott álló gyertyatartóról meggyújtják a szabadság fáklyáját, amit aztán váltott futók visznek Jeruzsálemben, ahol a Nyugati falnál tömegek ünnepelnek, és meggyújtják a nagy *hanukkiát*. Ez az ünneplés nem csupán a szabadság emlékünnepe, hanem azon hősöké is, akik ezt a szabadságot nagy áldozatok árán kivívták.

A Hanukka a különféle játékok ideje is. A felnőttek szívesen kártyáznak, a gyerekek pedig a *trendelivel* játszanak, ami egy négyoldalú pörgettyű. Minden oldalán betűk vannak, úgymint *nun*, *gimel*, *hé*, *sin*. Minden játékos betesz a bankba egy szem diót, vagy csokoládét.

trendeli

Egymás után megpörgetik a pörgettyűt. Ha az a *nun* betűn áll meg, „pénz az ablakban”, senki nem nyer. Ha a *gimelen*, a játékos viszi az egész bankot. Ha a *hé* van felül, fél bankot visz a nyertes. Ha a *sin* kerül fentre, a játékos elveszti a betétjét, az benn marad a bankban.

A Hanukka idején szokás az ajándékozás. Egy Kelet-Európából fennmaradt tradíció szerint szokás Hannuka - *geltet* (jiddis: pénz) adni. Az ünnep ötödik estéjén a szülők, nagyszülők összegyűjtik a gyerekeket, és némi fémpénzt adnak nekik. Mivel vakok nem élvezhetik a fényeket, szokás kiemelt módon jótékonykodni a vakok számára.

A Hanukka ünnepének is megvannak a speciális ételei. Szokás olajban sült ételeket fogyasztani, mintegy emlékezve a korsó olajra, amelyik nyolc napig égett. Az askenázi zsidók szívesen fogyasztanak ilyenkor *latkét*, azaz olajban sült krumplis fánkot, a szefárdok inkább a bő olajban sült fánkot kedvelik, amit lekvárral töltenek, és porcukorral hintenek meg.

Glück Gábor

Forrás : Kevin Howard, Marvin Rosenthal:
Az Örökkévaló ünnepei

A zsidó nép története

20. A makkabeus felkelés

Az istenfélő zsidókat nagyon megrendítette és elkésértette a Szentély Antiokhosz által történt megszenteltetésének. A király besúgói az egész országban mindenütt ott voltak, és azok után kutattak, akik megsértik a király parancsait. A vallásos zsidók sehogy sem tudtak beletörődni abba, hogy egy földi hatalom megtilthatja nekik az Örökkévaló parancsolatainak a megtartását, megakadályozhatja őket a Mindenható törvényeinek a követésében. A király intézkedéseinek mindenütt az országban fegyveresen kellett érvényt szerezni. A legerősebb ellenállást a nép jámborai tanúsították, akik, ha ellenállni már nem tudtak, inkább a mártírhalált (héberül: kiddus hasém) választották, mintsem, hogy hűtlenné váljanak a hitükhöz. A nép elkésérését a 79. zsoltár fogalmazza meg, amely az országban uralkodó hangulatot érzékelteti. A legismertebb elbeszélés a val-

lett volna azt megtenni. Megölt egy görög tisztviselőt is, és szétrombolta a bálványoltárt. Ezzel megadta a jelet a felkelésre. Fiaival a hegyekbe menekült, és felszólítást tett közzé, miszerint aki harcolni akar Izrael Istenéért, az kövesse őt. Számosan követték Matitjahut és a fiait. Az útjukba kerülő pogány oltárokat szétrombolták, és előkészületeket tettek a szír túlerő elleni harcra. Fegyvereket szereztek, és megtanulták a fegyverforgatás tudományát. A Tóra-tudósok Matitjahuval egyetértésben úgy határoztak, hogy a szabadságért vívott háborúban szombatot is szabad harcolni. Az idős Matitjahu, aki a végét érezte közeledni, a harc vezetését fiára, Júdára hagyta. Júdának a hívei a „Makkabi” nevet adták, ami arámi nyelven pörölyt jelent. Ezt a nevet a harcban szerzett sikerei alapozták meg. Kicsiny seregével Júda szakadatlan gerillaharcot

Caesarea helyén a makkabeusok korában a Pyrgos Stratonos nevű görög város létezett - a szerk.

folytatott a görögök ellen, de kénytelen volt harcolni a görögök oldalára állt hellenizált zsidó ellenségei ellen is. A sereg helységről helységré vonult, és ahová megérkezett, szétrombolta a pogány oltárokat. A nép hamarosan a nemzet megmentőjét látta Júdában. A szabadságharcosokat már makkabeusoknak kezdték nevezni, sőt, Júdától kezdve magukat a Hasmoneusokat is. Antiokhosz haderejével összevetve a makkabeus sereg meglehetősen szegényes képet mutathatott. Az a tudat adott nekik bátorságot és harci szellemet, hogy a létükért harcolnak. A görögök alábecsülték a makkabeusokat. Apollóniosz szíriai hadvezér azt hitte, hogy egyetlen csatában legyőzheti őket, de ebben a csatában ő maga is elesett. Antiokhosz ekkor egyik legjobb hadvezérért, Gorgiaszt küldte a zsidók ellen, de ő is kudarcot vallott. Júda és serege Jeruzsálem kivételével lassan felszabadította az egész országot. Ezután Júda előkészületeket tett Jeruzsálem felszabadítására. A görögök a fellegvárban sáncolták el magukat, amit Júda nem tudott elfoglalni, de a városba zavartalanul bevonult a serege élén. Ujjongás, gyász és felháborodás keveredett a makkabeusok szívében. Örömeiket elhomályosította a megszenteltetés és pusztulásnak indult Szentély látványa. Eltávolították a megszenteltetés oltárt, újat építettek a helyébe, pótolták a hiányzó eszközöket, az asztalt és a gyertyatartót (héberül: menóra). A Templomot i.e. 164-ben, a zsidó naptár szerint 3598. kislév 25-én szentelték újra. A hagyomány szerint a következő csoda történt: a makkabeusok felkutatták a Templom minden zugát, de csak egy kis korsó olajat találtak, ami a főpap pecsétjével volt lezárva. Ez az olaj csak egy napig lett volna elég, de mégis nyolc napon át égett. Erre emlékeznek a zsidó közösségek, amikor a Szentély újrászentesítésének nyolc napját, a Hanukkát ünneplik.

Glück Gábor

Forrás: Jacob Allerhand: A zsidóság története
Képek: Jacob Allerhand: A zsidóság története

Istenem, idegenek jöttek birtokodba,
megszentségtelenítették Szentélyed csarnokát,
közhalmommá tették Jeruzsálemet.
Szolgáid holttestét eddelül adták az ég mar-
darainak,
jámboraid húsát a mező vadjainak.
Vérüket vízként osztották ki Jeruzsálem-
szerte,
s nem volt, aki eltenesse őket.
Gyalázzátá váltunk szomszédaink előtti,
neveltség, gúny, a körülöttünk lakóknál.
Meddig vetsz még meg minket Örökkévaló?
Tűzként mikor lobban föl féltő szerelmed?
Onsd ki haragod a népekre, akik nem ismer-
nek Téged!
a hatalmakra, melyek eltugadják Nevedet!
Mert fölemésztették Jákobot,
hajlékát elpusztították.
(Zsoltárok könyve 79,1–7)

אלהים כה נורא | מלכותך ביום |
1 הוה קדשך עש ארמוןשם לעולם | ואת ארמוןך |
2 נקדו אכלו עשן השמים בער חסדך ליהודים |
3 עשנו חסם | חסם כלביות ויחשם | ואת קדשך |
4 חסדך לשמנו | לנו ולכלם לשבוחות | קדשך דעה |
5 האף | האף השם כמלאש קדשך | ששך המדא |
6 העים אסף לארבעה עשר בשטר |
7 קראו | כי אכל ארמוןך וארמוןך השמן |

Zsoltárok könyve

lásüldözés e korszakából az anyának és hét fiának a története, akik inkább a halált választották, mint hogy a hitük meggyalázását eltűrjék. Sokan családostól a sivatagba vagy a hegyekbe menekültek, ám nem létezett olyan hely, ahol a király katonáitól bárki biztonságban lehetett volna. A görögök azt is kihasználták, hogy a zsidók szombat napján nem harcolnak, és ezért a szent pihenőnapon rontottak rájuk. Amikor Matitjahunak, a Hasmoneusok papi nemzetségéből származó férfinak a tudomására jutott, hogy a jámborok egy csoportja szombatot minden ellenállás nélkül hagyta magát lemészárolni, az alábbi határozatot hozta: „ha valaki bennünket szombat napján megtámad, harcolni fogunk ellene, nehogy valamennyien elpusztuljunk, mint ahogyan a testvéreink elpusztultak a barlangokban” (Makkabeusok I. könyve 2,42). Ennek a döntésnek az erkölcsi alapját a következő mondat foglalja össze: „szentségteleníts meg egy szombatot, hogy sok szombatot megtarthass!”

Antiokhosz vallási üldözései nem törték meg a zsidók védekező erejét. Júdeában és Szamáriában mozgalmat indítottak azok, akik nem túrték a Szeleukidák hellenizálási törekvéseit. Ennek élén a Hasmoneusok, egy papi család tagjai álltak, akik a júdeai hegyekben, Modiin nevű településen éltek. Matitjahunak öt fia volt: Júda, Jonatán, Johanan, Eleázár és Simon. Egy napon a király emberei megjelentek a településen, és felszólították a lakosokat, hogy áldozzanak Zeusznak. A szertartást Matitjahunak kellett volna először elvégezni, de ő ezt a következő szavakkal tagadta meg: „ha a király birodalmának minden népe engedelmeskedik is neki, és mindenki elfordul ősei vallásától, én magam, a fiaim és a rokonságom akkor is hűek maradunk atyáink szövetségéhez. Az ég óvjon bennünket attól, hogy a törvény előírásait elhagyjuk” (Makkabeusok I. könyve 2,19-21). Matitjahu nemcsak, hogy megtagadta a Zeusznak való áldozat bemutatását, de megölte azt az embert, aki hajlandó

Chag Hannukah Szameach!

Zsinagóga:

16:00 Ima

16:30 Gyertyagyújtás, Elnöki köszöntő

Közösségi terem:

Köszöntés

Rövid tanítás

Gyerekek hanukia gyújtása

Műsor

Közös étkezés, beszélgetés

Beregi Péter

Heller Tamás

2025. december 21.

Nyíregyházi Zsidó Hitközség, Mártírok tere 6.

„EMLÉKEZÉS NAPJA 2025” SÁTORALJAÚJHELYEN

„Oly korban éltem e földön... (Radnóti Miklós)

Juhász István előadása

Az idei rendezvénynaplótárba immár 10. alkalommal került be az „EMLÉKEZÉS NAPJA” program. A rendezvényen a Zempléni Regionális Vállalkozásfejlesztési Alapítvány „A zempléni zsidóság története és emlékei” mottóval szervezett programot, melynek fénypontjai Kaesztenbaum Márton Rafaelre való emlékezés, az egykori „zsidó boltok utcájában” tartott emlékséta és a délután tartott konferencia - előadások voltak. Különlegessége volt a rendezvénynek, hogy jelen volt az egész napos programon Sátoraljaújhely és Nyíregyháza utolsó holokauszt túlélője, MARKOVICS GYULA bácsi, aki 100 éves lesz 2026. január 22-én. Sátoraljaújhelyen 2025. november 13-án tartották meg a rendezvényt, amelyen a városból elhurcolt zsidókról emlékeztek meg. A megemlékezés rangos kulturális esemény lett s a meghívott vendégeken kívül nagy volt az érdeklődők köre is. A megemlékezés már túljutott a vármegye határain is. Két ország, és két település közös együttműködésével valósult meg a szlovákiai Pelejtére való utazás, ahol a résztvevők ellátogattak Kaesztenbaum Márton Rafael sírjához és elhelyezhették a megemlékezés köveit. Ő volt, az, aki nagyon fontosnak tartotta a lakosság tanulását, a művelődés jelentőségét, bár ő élete végéig írástudatlan maradt. Nevéhez kötődik, hogy a végrendeletében meghatározott feltételek mellett létrejött az első „zsidó tanoda”. Napjainkban az egykori tanoda falán emléktábla jelzi, hogy ki, mikor alapította ezt az épületet, amelyben ma az Európa Ház működik.

Az egykori „zsidó boltok utcájában” tartott emléksétával folytatódott a program.

A délutáni szakmai konferencia JUHÁSZ ISTVÁN két előadásával kezdődött, aki az „EMLÉKNAP” 2025 fő szervezője, támogatója évek óta. Jelentős hangsúlyt kapott a település első tanodájának alapítójára való megemlékező előadása. Az alapítvány egy új előadássorozattal bővíti tovább a rendezvényt: ezen a napon az első magyar zsidó költő, HEILPRIN MIHÁLY (1823-1888) kalandos életét ismerhették meg a résztvevők. Különleges részét képezte a nap programjának, hogy a két település, Sátoraljaújhely és Nyíregyháza utolsó holokauszt túlélője, Markovics Gyula bácsi is jelent volt. Gyula bácsi Sátoraljaújhelyen született 1926.január 22-én. Az élete az 1950 - es évektől Szabolcs-Szatmár-Bereg vármegye településeihez kötődik. Nyíregyháza város és a Zsidó Hitközség elismert polgára. Gyula bácsi életéről FEHÉR ILDIKÓ, történelemtanár tartott tartalmas előadást, melynek címe: Emlékezni, megőrizni, elmondani. Visszaemlékezett Markovics Gyula bácsi életén keresztül a prezentációjában a történelem legsötétebb időszakára, de egész életét bemutató előadást hallhattak tőle a résztvevők. Az egésznapos program könyvbemutatóval és a Magyar Zsidó Hitközségek Szövetsége képviselőjének a zárszavával ért véget. Nagyon tartalmas, emlékezéshez méltó rendezvény részesei lehettek a jelenlévők.

Fehér Ildikó

Fotók: Fehér Ildikó

A Kaesztenbaum síremlék felirata

Pelejte, Kaesztenbaum Márton Rafael síremléke

Emléktábla az egykori Kaeszteenbaum tanoda falán

Mád(s)kép(p) - 1. rész

Mordechai Leib Winkler rabbi

Idegenvezetőként nem árt, ha az ember önszorgalomból időnként bejárja azokat a helyeket, amelyekre szokott menni, vagy tervez menni. Néhány hete Mádon jártam, de most nem a zsinagógába és a rabbiházba mentem, hanem csak sétáltam a településen.

Kerestem, mi az, amiről mesélni kell, lehet majd egy következő séta során. Az autóbusz fordulótól a Magyar utcán indulva kb. 650 méter után a zsidó temetőhöz érkeztem.

A régi óhelbe az utcáról is be lehet látni egy „ablakvágaton” keresztül. Néhány lépéssel arrébb a temetőkapu nyitva volt, a kíváncsiságom pedig nagy, beléptem. Rendezett, gondozott temető, régi és újabb sírkövek. A mádi születésű Schwartz Ábrahám rabbi (1824–1883, ismertebb nevén Kol Aryeh) és fia, Naftali Schwartz (1843–1896) sírjai fölött emelkedik az új építésű óhel. Ebbe nem mentem be, csak a régi óhel felújított sírköveit csodáltam meg.

Mivel héberül/jiddisül nem értek, ezért a technikát hívtam segítségül és a mesterséges intelligencia elolvasta nekem a felirátokat.

A régi óhel középső sírköve alatt rabbi Mordechai Leib Winkler (1844-1932) nyugszik. 1899-ben került a közösség élére, fő művének címe: Levuse Mordechai. Korának három legnagyobb Tóra-tudósa között tartották számon (a büdszentimihályi - ma Tiszavasvári - és a váci rabbik mellett).

Az új óhel a mádi temetőben

Életéről annyit tudni, hogy Felsőelefánton született (Horné Lefantovce, Nyitra megye, Szlovákia), szegény családban, Naftali (Jacob) Winkler (1807 - 1875) és Leah Winkler (?-?) gyermekeként. (Mellékszál: a Felsőelefánt településnév nem hagyott nyugodni. Bél Mátyás (1684-1749) szerint a Kálmán királynak ajándékozott elefánttal hozható összefüggésbe. A magyar uralkodó leánykérő követséget küldött Szicíliába, és az ormányos egy ajándék lehetett. Más kutatók szerint, mivel az elefántot, mint állatot a középkorban már nem igazán ismerték, sőt, gyakran keverték a tevével, valószínűbb az ónémet Helfant (= Helfer; a helfen = segíteni) személynévben gyökerező

eredet. – írja a Múltkor történelmi magazin.) Winkler Rabbi fő művének bevezetőjében ezt írja: „Emlékszem, hogy amikor gyerek voltam Felsőelefánton, bár szegények voltunk, a szüleim a melamed fizetését úgy teljesítették, mintha a város leggazdagabb emberei lennének. Egyetlen Ros Chodes sem telt el anélkül, hogy a szüleim ne fizettek volna be a teljes havi fizetést. A 'rabbi gelt' ajándékozásának szokása számunkra olyan volt, mint egy micva [...]. A pénzügyi erőfeszítéseik mellett fizikailag is hozzájárultak a neveltetésemhez. Mivel gyenge és beteges fiú voltam, a hideg télen a vállukon vittek a chederbe, és a legjobb ételeket készítettek el, hogy megfelelően tápláljanak.”

Schwartz Ábrahám (1824-1883) és fia, Naftali Schwartz (1843-1896) sírköve

A két rabbi felújított sírköve - a baloldali Winkler rabbié

A rebeca sírköve

Jesiváit Nagytapolcsányban (Szlovákia) és Stomfán (Stupava, Szlovákia) végezte, majd Nagyváradon kapott rabbiképesítést Aharon Landesberg rabbitól. Tanítói mind a nagy hírű Chatam Sofer intézményéből kerültek ki. 1869-ben megnősült, felesége a nagyváradai rabbi, Rav Menachem Mendel Krausz lánya, Rivka (? - 1935) lett. A rabbi szatócsboltot nyitott, de hamar tönkrement. Landesberg rabbi látva egykori tanítványa nyomorát, meggyőzte az anyakönyvileg hozzá tartozó mezőtelegdi (Románia) közösséget, hogy önállósodjanak Winkler rabbi vezetésével. Így 1872-től Winkler rabbi a mezőtelegdi, 1880-tól a berezói (Szlovákia) közösség rab-bija lett.

Egyes források szerint 1899-ben, más források szerint 1901-ben Reb Chaim Teitelbaum vezette a mádi delegációt, hogy meghívják magukhoz Winkler rabbit, aki el is fogadta a megbízást. Chanuka idején érkezett Mádra, ahol haláláig vezette a közösséget és a jesivát. Halálának napja Tammuz hó 17-re, böjti napra esett. Cseh Viktor – Mózes Krisztián útikönyvében azt olvassuk: „Amikor Winkler rabbi meghalt, akkor a korabeli zsidó sajtó azt írta, hogy >> megrepedt a hegyaljai világhíres nedű leggazdagabb tartalmú korszója << - korszó, héberül 'páh', mely betűk számértéke 88, pont annyi, mint ahány éves korában elhunyt az agg rabbi.”

A források szerint egyetlen lánya született,

Obeliszek

Scheindl (1869-1918), akinek férje Jozsef Cvi Duschinsky (1867–1948) későbbi huszti, majd jeruzsálemi főrabbi lett.

Winkler rabbi utódja, végakarátának megfelelően tanítványa, Hajim Cvi Ehrenreich lett (1875-1936).

A rabbi sírjától balra a rebecen, a sírfelirat szerint „tiszteletreméltó, igaz és jámbor”. Feleségként és segítőként 63 évig volt férje oldalán.

A rabbi sírjától jobbra ugyancsak egy rabbisír található, a feliratfordítás szerint „a tisztelt tanító és mester, rabbi Jákob Ázriel / Jáákov Ezer Engayer. A szent életű rav, rabbi Mordchai fia, legyen emléke áldott.”

Ezen a ponton összezavarodtam. Akkor volt fia is Winkler rabbinak? Róla miért nem találtam adatot? Maradjon ez most egy időre függőben! Akinek kedve van, járjon utána! Számomra meglepőek voltak a temető 19.- és 20. század eleji, obeliszk jellegű sírkövei, amelyek választékos stílusban méltatják az elhunytat. Vajon ma tudunk (akarunk) egy emberről ennyi jót felsorolni, örök emlékként köbe vésní? Sőt! Vajon rólam / rólunk fog-e így vélekedni az utókor?

A második részben teszünk majd egy képzeletbeli sétát Mád főutcáján.

Források:

- Cseh Viktor – Mózes Krisztián: Borsod-Abaúj-Zemplén megyei zsidó emlékek nyomában – két keréken Praktikus könyv túrázóknak Mazsike, 2018., pp. 18-22.
- <https://www.geni.com/people/Lip%C5%91t-Winkler-M%C3%A1d/600000058754185640>
- <https://nertzaddik.com/tzadik-info/?id=2805>
- https://m.mult-kor.hu/20070405_elefantok_a_kozepkori_felvideken
-

Szöveg és fotók:

Szegedi Márta, idegenvezető, Tokaji séta

Zsidók a kiegyezés utáni Magyarországon Miből éltek?

Az 1840. XXIX. törvénycikk jelentős jogokat adott a zsidóknak. Bárhol letelepedhettek, szabaddá vált számukra a kereskedelem, az ipar gyakorlása, gyárakat is alapíthattak. Az 1867. évi XVII. törvénycikk, azaz az emancipációs törvény aztán megadta a zsidóknak a teljes polgárjogot. Azok a zsidók, akik a XIX. század első negyedében a nemesi nagybirtokok szolgálatában komoly gyakorlatra tettek szert első sorban a nagybani agrárkereskedelemben területén, tőkét gyűjtöttek, és saját vállalkozásokat alapítottak. Ők voltak azok, akik a kiegyezés után elinduló gazdasági fejlődés és polgárosodás motorjai lettek. Ekkorra már Magyarországon jelentős számú zsidó lakos élt, különböző egzisztenciális körülmények között.

Walter Lippmann (1889-1974) amerikai író, riporter, politikai kommentátor volt. Ő alkotta meg a szociálpszichológiában a „sztereotípiá” fogalmát. A sztereotípiá egy általános hiedelem az emberek egy adott csoportjáról. Ilyen sztereotípiá például, hogy a zsidók pénzügyekkel,

Ortodox zsidó favágók Kárpátalján

üzletelésekkel szeretnek foglalkozni, a kétkezi munkát viszont kerülik. Ha megnézzük, hogy miből is éltek ők az ezen írás által tárgyalt korban, látni fogjuk, hogy a kép ettől sokkal árnyaltabb. Bemutatunk néhány zsidók által üzemeltetett foglalkozást, a teljesség igénye nélkül.

Tokaj városa a Tisza és a Bodrog találkozásánál fekszik. A folyók, mint szállítási útvonalak, igen komoly szerepet játszottak a város életében. A városban működő számos, többnyire zsidó üzletember által alapított fafeldolgozó üzemhez és a gyufagyárhoz (alapította Grosz Izrael) a szük-

séges faanyag a Kárpátokból tutajok formájában a Tiszán érkezett. Kárpátalján pedig a fafeldolgozó ipar ortodox zsidó munkásokat alkalmazott favágóknak, a kivágott fatörzsek mozdítóinak, a tutajok összeállítóinak és tutajosoknak is. Naponta háromszor megszakították a munkát, hogy imádkozhassanak. A szerszámaik primitívek voltak, de ha a Talmud, vagy a Tóra valamely passzusáról vitakoztak, kifinomultan érveltek. Csaknem ilyen nehéz munkájuk volt a zsidó

Sípját fújó batyus zsidó, aki kaputól kapuiig kiabálja, mi van eladó.

vezette meg az első magyar vasútvonal építését Pest és Vác között. A Kereskedelmi Bankot 1882-től a Lazarsfeldről magyarosított Lánczy Leó igazgatta. A bank kölcsöneivel messzemenően támogatta a nehézipar fejlesztését és a vasúthálózat kiépítését. A Kereskedelmi Bank volt az első pénzügyintézet, amely Magyarországon bevezette a kamatozó bankbetétet.

Kornfeld Zsigmond, akinek édesapja Csehországban, amely akkor a Monarchia része volt, egy kis szeszfőzdét bérelt, 1878-ban kezdett dolgozni a Magyar Általános Hitelbankban, amelynek néhány év múlva a vezetője lett. Ez a bank az államnak szerzett jelentős kölcsönöket. Kornfeld Csehországban született, és bár felnőtt fejjel kezdett magyarul tanulni, jól beszélte a nyelvet. A budapesti tőzsde elnökeként megkövetelte, hogy a korábban német nyelvű intézményben áttérjenek a magyar nyelv használatára. Nem sokkal a halála előtt I. Ferenc József király bárói rangra emelte. Báró Kornfeld Zsigmond élete végéig részt vett a hitközség vezetésében. A zsidók az első nagy bankok alapításában és vezetésében jelentős szerepet vállaltak, de

Blau Adolf vegyeskereskedése Piliscsabán az 1910-es években

kocsisoknak, költöztetőknek, és hordároknak is. A legtöbb településen működtek zsidó mészárosok, pékek, szabók, bádigosok, cipészek, óráskok, ékszerészek is. A falu kocsmárosa, a szatócsbolt tulajdonosa többnyire zsidó volt. Budapest kávéházai többségének zsidó tulajdonosa volt. A Pesti Magyar Kereskedelmi Bank az ország első jelentős pénzügyintézeteként működött. Wodianer Mór és Ullmann Mór 1841-ben alapította, mezőgazdasági termények kereskedelméből származó tőkével. Ullmann Mór kezdeményezte és szer-

ezen túl a bankrendszer folyamatos fejlesztésében is. Ennek következtében Budapest a századfordulóra Közép-Európa bankközpontjává lépett elő.

A bankok fontos szerepet töltek be a magyar ipar gyors felfutásában. A zsidó kereskedő-bankárok nemcsak a bankszakmában, de az iparban is tevékenyek voltak. Wahrmann Mór például a banki tevékenysége mellett egy sor nagyvállalat, így a Pannónia Gőzmalom Társaság alapításában is részt vett. Ez azon számos más óriási malom egyike volt, amelyek révén Budapest a XIX. század utolsó évtizedeire a világ legnagyobb malomipari központja lett. Zsidó üzletemberek kulcsszerepet vállaltak az iparág fejlesztésében, kezdve Mandel Bernát 1837-ben alapított első magyar gőzmalommal, majd következtek a nagyobbak, mint Schwarcz István egri üzeme, és a legnagyobbak, mint a fentebb említett Pannónia, és a Krausz Mayer 1880-ban elkészült Gizella gőzmalma.

Hatvany-Deutsch Sándor.

Nem túlzás az állítás, hogy neki és rokonainak tulajdonítható a magyar cukoripar világszínvonalra való emelése

A magyar cukoripar létrehozója Hatvany-Deutsch Sándor. Nevéhez fűződik a hatvani, a sárvári, a nagysurányi, valamint több kisebb kapacitású cukorgyár felfuttatása. A hatvani gyár termelésének a kilencvenöt százaléka az 1890-es években már exportra ment (de hol van ma már a híres magyar cukoripar...?).

Nem beszéltünk még a használtcikk árusokról, a vándorkereskedőkről, a nyersbőrkereskedőkről, a terménykereskedőkről, a híres Weiss Manfréd Művekről, a Mauthner vetőmag - cégéről, a Goldberger textilgyárról, a hitközségi alkalmazottakról, és még sok másról sem, de ezen cikk keretei korlátozottak.

Glück Gábor

Források: Wikipédia, Körner András: Hogyan éltek?

A magyar zsidók hétköznapi élete 1867-1940

Glück Gábor: Itt éltek, a messzeségben haltak

Képek: Körner András: Hogyan éltek?

A magyar zsidók hétköznapi élete 1867-1940

Értékmentés - múltmentés: a szécsényi izraelita temető

Az egykoron népes, nagy hagyományokkal rendelkező, a magyar és az egyetemes kultúra prominens személyeinek felmenőit is maga között tudó szécsényi izraelita hitközség sírkertje. Nógrád vármegye egyik

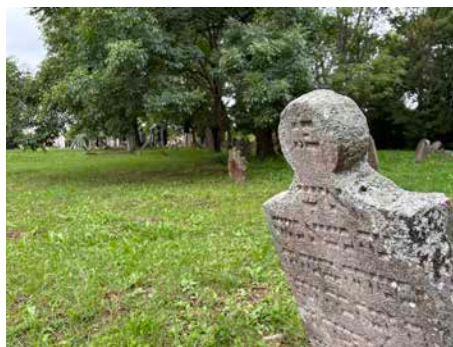
legrégebbi zsidó temetkezési helye. A terület évtizedek óta szinte gazdátlan, a sírok és környezetük rendbetétele, a síremlékek megőrzése az utókor számára nemcsak az izraelita leszármazottak által megfogalmazott vágy. Ezt az elhivatottságot jelzi, hogy a Salgótarjáni Zsidó Hitközség 2011-ben, jelenleg a MAZSIHISZ tulajdonában lévő temető helyi védetség alá helyezését kérte. Az ehhez szükséges szakmai előkészítést Szécsény Város Önkormányzatának akkori főépítésze, Őze János készítette el. Az értékvizsgálati adatlap általánosságban ismertette a temető sírköveinek állapotát és alakját, kitért néhány sírkő motívumának feltételezett jelentésére, továbbá, egy a helyi védetséghez elegendő rövid történeti kiegészítést is közölt. A dokumentum feltüntette a temető használatának történeti felosztását, a sírkövek elhelyezkedésének rendszerét is. Az értékvizsgálat szerint a legrégebbi sírkövek a 18. század második

félből származnak, vagyis a temetőt 1750 körül már biztosan, az 1944-es vérszakig rendszeresen, utána szórványosan, de egészen a 20. század végéig használ-

ták. A sírok számát ekkor 500 körülire becsülték. A dokumentáció és értékvizsgálat alapján a szécsényi izraelita temető 2012-ben helyi védetség alá került. Sajnos ezt követően a területen egyéb, a sírok állapotában javulást okozó, vagy egyéb történeti-helytörténeti dokumentációt érintő beavatkozás nem történt. A temető sorsát mindvégig szíven viselő szécsényi származású Acs Irén fotóművész - aki több alkalommal fotókon örökítette meg a sírokat - 2016-os halálával a dokumentációs tevékenység is háttérbe szorult.

Minden évben, a holokauszt szécsényi áldozataira való megemlékezések során, rendre megfogalmazódott a temető részletes felmérésének és pontos történeti adatlássának igénye. Az idei évben a szándékot tettek is követték. A túlélők hozzátartozói, a szécsényi önkormányzat, helyi lokálpatrióták, múzeumi és levéltári dolgozók egyaránt fontosnak tartották, hogy a történelmi jelentőségű temetkezési hely ne "csak" helyi oltalom alatt álljon, hanem kapjon akár országos, magasabb védett-

séget jelentő műemléki besorolást. Ennek azonban feltétele, hogy pontosan megismerjük és feltérképezzük azt a helyszínt, amelynek megóvására javaslatot teszünk. Nógrád vármegyében minden jelenlegi városban, valamint több kisebb településen maradtak fenn izraelita temetők vagy azok részletei, sőt több esetben dokumentálásuk is megtörtént (például Salgótarján, Balasagyarmat).

Ehhez a felmérő és értékmentő munkához csatlakoztak a szécsényi múzeum munkatársai: Guba Szilvia régész-főmuzeológus és Kovács Zsolt történész-muzeológus is, akik vállalták az izraelita temető sírjainak - elsősorban a régészeti feltárásokon használt módszertan szerinti - dokumentálását. A sírok pontos helymeghatározásához a geodéziai felmérést Szolnoki Tamás (Doronyay Béla Múzeum) és Nicklas Larsson

(Magyar Nemzeti Múzeum) végezték el. A tevékenységre 2025 nyarán, több alkalommal került sor, Szécsény Város Önkormányzata munkánkat a terület előzetes megtisztításával segítette.

A felmérés során kiderült, hogy a felszínen eredeti helyén síremlékekkel jelölt sírok, vagy másodlagos helyzetben felállított/ledőlt sírkövek száma az előzetes becsült számadatokat jóval meghaladja: a jelenleg ismert sírok száma 652! A tényleges sírszám az elpusztult és ma már jelöletlen sírok számával biztosan több, hiszen a közel 250 évig használt temetőben ma is vannak olyan sírok, amelyeknek jelenleg nincs látható, felszíni nyomuk. Ezek feltérképezésére ez év őszén, a vegetáció csökkenésével további, elsősorban légi régészeti módszerek bevetését (drónfotózás) is tervezzük.

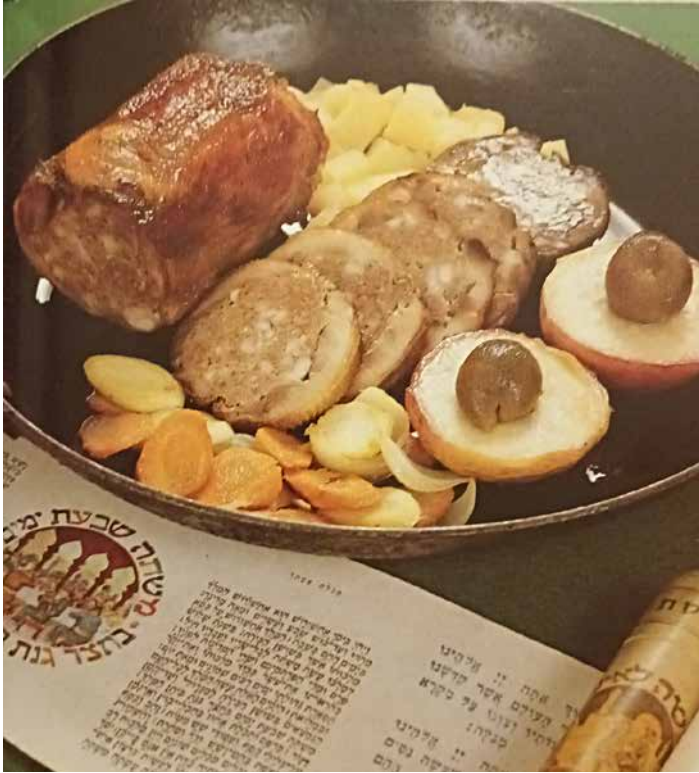
A sírok elsődleges fotódokumentálását megelőzően számos sírt kellett a benőtt növényzettől, elsősorban a kúszó borostyántól megszabadítanunk, hogy a sírkövek feliratai láthatóvá váljanak. Ugyanakkor törekedtünk arra, hogy a lehető legkevesebb invazív beavatkozást végezzük el,

amellyel esetleg rosszabb állapotú sírkövekben további állagromlást okoznák. Így arra sem volt lehetőségünk, hogy több ledőlt emlékkövet elmozdítsunk, vagy meg-

Mit főzzünk?

Pulykakropp

Hozzávalók: 1 pulyka nyakbőre a szárnyakkal együtt, 1 pulykamell, 2-3 gerezd fokhagyma, só, késhegynyi bors, 1 tojás, 1 szelet barchesz, 2 főtt tojás, 1 nagy fej vöröshagyma, késhegynyi pirospaprika, 3 evőkanál libazsír, 1 pohár víz

A pulykát úgy vágjuk fel, hogy a nyakbőrrel együtt maradjanak a szárnyak is. A mellehúst a kóserozás után leválasztjuk a csonttól, és nagyon apróra összevágjuk, vagy ledaráljuk. A megáztatott és kinyomkodott barcheszszellel, a tojással, a sóval, a borssal, a pirospaprikával, az apróra vágott vöröshagymával, a zúzott fokhagymával együtt jól eldolgozzuk. A masszát ezután beletöltjük a nyakbőrbe, közé helyezve a főtt tojásokat is. A nyílásokat fehér cérnával bevarrjuk, egy mélyebb lábasban a libazsíron egy kevéske vízzel megabároljuk, majd locsolgatva szép pirosra megsütjük.

- a szerk.

Forrás, szöveg és kép: Herbst-Krausz Zorica:
Régi zsidó ételek

Temetői nyitvatartás

A vasárnapi és pénteki nyitvatartás évszaktól függetlenül 9.00–12.00-ig. Hétfőtől csütörtökig április 01. és október 14. között 9.00–16.00-ig, október 15. és március 31. között 9.00–12.00-ig látogatható. Zsidó és állami ünnepeken zárva van, az állami ünnepeken vagy a hivatalos nyitvatartási időtől eltérő időpontokban a temető gondnokával történő megállapodás alapján látogatható.

Csalószki István temetőgondnok elérhetősége: 06-20-4977-532

A 2025-ös Sófár-cikkek szerzői

A Sófár szerkesztősége hálásan köszöni a lap ez évi szerzőinek az önzetlen munkát.

Csatlós Tamás vállalkozó
Csutkai Csaba fotóművész
Dienes Gábor vállalkozó
Dr. Novák Béláné Kardos Baba
Dr. Sós Csaba közgazdász
Dr. Szepesi Andrásné sakkoktató
Dr. Zakor - Broda Rita tanársegéd, DE ET
Fehér Ildikó történelemtanár
Glück Gábor nyugdíjas szervizmérnök
Guba Szilvia régész főmuzeológus
György Paula középiskolai diák
Heisler András
- az Erzsébetvárosi Zsidó Örökség Alapítvány elnöke
Kárpáti Judit újságíró
Kerényiné Rippner Zsuzsa
- hitközségi elnök, Dél-pesti Körzet
Kovács Zsolt történész muzeológus
Markovics Zsolt főrabbi, Miskolci Zsidó Hitközség
Monori Marika képzőművészeti projektvezető
Prof. Dr. Csepeli György szociálpszichológus
Sugár Károly nyelvtanár
Szántó István újságíró
Szegedi Márta ideggyógyász
- a „Tokaji Séta” programigazgatója
Szűcs Róbert mestertanár,
- a Zachor Alapítvány Nagykövete
Urbán Teréz
- a Nyíregyházi Városvédő Egyesület alelnöke

Közlemény

Ezúton értesítjük a Hitközség tagjait és minden kedves érdeklődőt, hogy az idei „Dolinay díj” átadására az eddigi hagyományoktól eltérően 2026. február 8-án, vasárnap kerül sor. A helyszín változatlan, Mártírok tere 6, a Hitközség kultúrterme. További információkról egy későbbi időpontban adunk tájékoztatást.

A Hitközség Vezetősége

SÓFÁR

a Nyíregyházi Zsidó Hitközség folyóirata

Postacím: 4400 Nyíregyháza, Mártírok tere 6.

E-mail: nyirssofar@gmail.com Tel./fax: (36)-42-417-939 Web: www.sofar-ujzag.hu

Tördelés, nyomtatás: Gprint Iroda (4400 Nyíregyháza, Szarvas u. 37/A)

Számlaszám: OTP 11744003-20331427

Lapalapító: Tóth-Ábri Péter

Szerkesztő: Glück Gábor

Felelős kiadó a Nyíregyházi Zsidó Hitközség

A MAZSIHISZ technikai száma 0358

Támogatók: Miniszterelnökség, BGA, a MAZSÖK mint kedvezményezett